

Ш 16(2-410)
К С 47

Ласова
Додаткова
Лісточка

О. СЛІСАРЕНКО

В БОЛОТАХ

ЛІТЕРАТУРА
І МИСТЕЦТВО

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр Р.Шб(2-4); С47 Інв.№ 2625655

Автор Смісаренко В.

Назва В болотах: Поліські
оновідання.

Місце, рік видання Х., 1931.

Кіл-ть стор. 46, [2] с.

-\\- окр. листів _____

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

Том _____ частина _____ вип _____

Конволют _____

Примітка: 25.09.2002,
Моліс -

О. СЛІСАРЕНКО

В БОЛОТАХ

ПОЛІСЬКІ ОПОВІДАННЯ

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

ХАРКІВ — 1931

Бібліографічний опис цього видання вміщено
в „Літопису Українського Друкуні“, Мартковому
ресертуарі та інших публікаціях Української
Книжкової Палати

Д В О У

Четверта друкарня
імени В. І. Леніна.
Одеса, Пушкінська, 18.

Червень 1931

Одміськліт № 427/6501.

Зам. № 677.

Тираж 20.000 пр.

1¹/₂ арк. (ОСТ. 364 А6).

В БОЛОТАХ

— Постій тут, а як хто йтиме—свисни й тікай на п'ятий квартал... Ми там будемо...

Ватага хлопців, з Хведьком Круглим на чолі, подалася до лісу, а Павлушка Галявий сів на пенька за кущем і задивився в бік села.

Березневий ранок снував вовну туману в соснах та між кущами, а на оболонях вистилав нею торфову низину в плямах напіврозталого снігу.

Сірі поліські хатки ховалися за туманом і лише край села роздирав білу пелену чорний димар парового Грінбергового млина.

Млин давно не працював. Ще з початку революції Грінберг із родиною втік до міста, а стерегти млина лишив свого прикажчика Галушку, вихлястого чолов'ягу, років із сорок йому, а може й шістдесят... Чорт його знає, скільки Галушці років! От жінці його Парасці, то певне не більше як тридцять.

Ойжеж і жінка!

Павлушка Галявий замріявся. Він був хлопець „атльот“, як його звали товариші, а таких Парасці—подавай господи!

Раз Галушка застукав Галявого з Параскою. Ой же ж і сміху було! Параска чоловікові просто у вічі: „собака, каже, на сніні—і сам не гам і другому не дам“.

Поскріб потилицю Галушка й пішов з клуні...

Про цю пригоду довго говорили в Заболонні, а Павлушка почував себе героєм. Та й що йому! З фронту повернувся — жінка померла. З рідні один батько глухий лишився.

Віддав Павлушка свою землю за сніп сусідам, а сам увесь час із товаришами. Весело!

Не на одного Павлушку Галявого фронт поклав тавро розпусти та ледарства. Роки вилежування в окопах без регулярної роботи призвичаїли людей до лінощів.

Кожен із більшою охотою ризикував життям під кулями, ніж ставав до сірої буденної роботи.

Компанія зібралась чимала. До заболонських парубків пристали хутірські, і пияцтву та бешкетам не було краю.

Спочатку пияцтво не викликало осуду, мовляв, повернулись хлопці з війни до домівки — з радощів гуляють. Але, коли почалися грабунки по лісових дорогах та крадіжки з комор, селяни почали підозріло дивитись на „фронтників“...

Павлушка куняв на пеньку, раз-од-разу прокидаючись і кидаючи оком у бік села.

А село неначе вимерло. Оточене сосновими борами, сірими пісками та болотами, воно туманилось хоробливою випариною трясовиння та грузло у глеюватому багні боліт. Од Грінбергового млина одна однісінька вулиця цілими верствами крутилась, обходячи болота та трясовиння. За вбогими хатами розлягались клапті вбогих нив, що родили лише соломую та полову, раз на десять років даючи можливість прожитися своїм хлібом до різдва.

А за нивами луки, вкриті буйною осокою, нездатною на годівлю скотини.

„Пуста земля“—казали селяни й працювали з надією, що колись то вона вродить стільки хліба, що вистачить до великого посту.

Стомлений безсонною ніччю та пияцтвом, Павлушка задрімав.

Декілька разів мотнув сонною головою, а потім приліг під кущем на вогку землю й заснув.

День настав блідий і невиразний. Молоко туману глушило згуки, стирало лінії і фарби. Село Заболоння потонуло в тумані, і сюди до лісу видно було лише димар млина. Тільки віддалений приглушений шум нагадував про життя в селі.

Надвечір туман зробився важчий і темніший. Павлушка прокинувся й мацав спросоння перележану руку. Навкруги нікого не було. Ні один звук не порушував лісової тиші.

„Сволочі, не змінили досі“,—подумав Галявий:—„певне сплять у сторожці, а про мене й забули!“...

Глухе незадоволення заворушилось у душі Галявого, незадоволення і з Хведька, і з хлопців, і з себе, і з нічних подій у Заболонні...

Незадоволення й тривога, як то завсіди буває, коли зробиш щось недобре не з своєї волі...

А неприємна пригода трапилась цієї ночі. Аж до ранку пиячили хлопці в Заболонні у самогонщика Христюка, а коли збиралися йти, Христюк почав вимагати, щоб йому заплатили.

Розлютувався Хведько Круглий, бо платити було нічим. Ударив він Христюка „обрізом“ по голові, а той і впав непритомний на захаркану долівку. Бризкали злякані хлопці на нього водою, лили йому в рота самогон, та не ворухився Христюк. Помер.

Хлопці заметушились, але Хведько Круглий копирснув мертвого під ребра чоботом і чвиркнув через губу:

— Стерво собаче... Курча... Ходім, хлопці, з села—в лісі краще...

Не заперечували. У селі після цього лишатись не можна було.

Березневим ранком лід хрускав під ногами. Напували люди скотину, а ватага Круглого з „обрізами“ в кишенях прямувала до лісу. Ніхто ще в селі не знав про вбивство.

Далеко від Заболоння до залізниці та до повітового міста. До волосного містечка треба їхати пісками та болотами з ранку до вечора.

Та й яка користь із того, коли б заболонці поїхали до волости? Певне там і уваги б не звернули на пригоду з Христюком.

Дешево стало життя людське. Дешевше картоплі, що єдина лише й родить у цьому вбогому краю.

О полудні заболонці дізнались про смерть Христюка. Мало хто жалкував за ним, але дід Антін непокоївся. Він давно колись був сільським старостою і з того часу любив „законний порадок“.

Вже й торбу налагодив дід Антін, та одмовила невістка.

— Ви, каже, тату, почім знаєте, що там закон єсть. Кажуть люди, що там гличани чи хранцузи... Битимуть вони вас, тату.

Не пішов дід до волости, і поховали Христюка без законного слідства.

А молодь нахвалялась:

— Ой попадуться вони нам. Скрутимо в'язи! — й почали стерегти село.

Уночі сторожа підбадьорювала себе пострілами з „обрізів“, безлідставними матюками та погрозами в бік таємничого лісу.

Дзвінкою луною відгукувався ліс, та хряскотом березневого льоду кречотала смердюча трясовина.

Павлушка Галявий смерком пішов до п'ятого кварталу. Там, у покинутій сторожці хлопці покотом спали на вогкій, прілій соломі.

Круглий прокинувся.

— Нікого не бачив?

— Нікого.

— Треба б було сходить у село, послухати, що про нас говорять...

— Ну, то йди, коли хочеш...

Павлушка вибрав собі місце між товаришами і ліг.

Ніч пройшла неспокійно. За день виспались, а з похмілля в голові не в'язалась думка. Усім було зрозуміло, що повертатись до Заболоння неможна, і це гартувало ворожість до тих, що сплять зараз у теплих хатах, там за Грінберговим млином.

— Павлушко!..

— Га?

— Ти б до Параски пішов, розпитав би, що люди говорять.—Хведька Круглого цікавила людська думка, хоч він і знав, яка може бути в людей думка про вбивство Христюка.

Галявий розсердився.

— Що це, все я, та я! Стерегти—мене, і в село—мене!... Сам піди..

— Не інакше, як тобі йти, Павле,—сказав парубок поруч,—ти—до Параски, Параска не викаже, а ми до кого підемо?..

Вирішили, що на другу ніч Галявий піде.

День пройшов невесело й тривожно, а коли зовсім стемніло, Павлушка налагодив „обріза“ й пішов.

— Ти гляди, щоб ніхто не помітив, — навчав Хведько, — та добре розпитай про все...

Удосвіта один і другий постріл пролунали з боку села, а за ними—заглушений шум. Ватага, як один, схопилась, і руки потяглися до зброї.

— Певне Галявого впіймали!..

— Ну, вдруге не лови Павлушку!..

— Щоб він кого не впіймав...

— Такого атльота, щоб упіймати!..

Підбадьорювали себе хлопці, але в голосах чулася непевність.

— Коли за годину не буде тут—значить пропав...—сказав Хведько Круглий і послав двох на узлісся в бік Заболоння.

— Щоб чого не трапилось...

Круглий увіходив потроху в ролю „отамана“, і в його голосі почали згучати металеві ноти військової рішучості.

Світало, а Галявого не було.

— Ну, хлопці, гайда на Сидірівці, треба добувати жратву та й душа висохла...

На ділі Хведька Круглого непокоїла думка, що Павлушка зрадить і викаже ватагу заболонцям.

А Павлушку Галявого таки дійсно впіймали. Вихилястий Галушка подав знак хлопцям-вартовим...

Не встиг Павлушка налагодити свого „обріза“, як упав, збитий з ніг прикладом. Верещала Параска, як придавлена кішка, але хлопці не вважали на баб'ячий голос.

На світанку привели заюшеного Павлушку до „зборні“ й судили.

Усе село зібралось і мовчки дивилось на Павлушку, як той плював кров'ю на вогкий сірий пісок і глухо гикав, немов усередині в нього щось обірвалось і не знаходило місця.

Раз-у-раз він підводив голову й каламутними очима озиравав натовп.

Дід Антін питав:

— Ви, сукині сини, Христюка вбили?

Галявий мовчав.

— А по закону можна вбивати? Кажі, можна вбивати?

Відповіді не було. Голову Павлушці ломило, очі застеляло туманом. В ушах шуміло і тільки незрозумілі уривки слів доходили до свідомості.

Ще довго б дід Антін розмовляв про „закони“, коли б Галушка не гукнув:

— Та бийте його, суку! Що там баляси точити!..

І всі раптом, неначе на це лише й чекали, кинулися бити Павлушку, хто чим міг.

Били, не хапаючись, повагом, немов виконуючи релігійний обов'язок.

А дід Антін бігав навколо натовпу, хапав людей за руки й благав:

— Та стійте, голуб'ята, це ж не по закону!.. Ой, боже ж мій!

Його ніхто не слухав. І коли вже тіло Гальявого було нерухоме, натовп одступив. Здаля дивились на забитого, знівеченого чоловіка. Жінки втирали мозолястими руками заплакані сірі обличчя й розходились по хатах.

Чоловіки мовчки поклали Павлушку на дрючки й однесли за городи. Там нашвидку викопали яму в напіврозталому торфовому болоті й закопали.

Глухий батько Павлушчин так і не міг зрозуміти, що його сина забито: очманів дід од старости.

* * *

Десь там, за лісами відбувались грізні події. Змінялися політичні ситуації. Переходили великі армії, але Заболоння старанно обминалося всіма.

І тільки далекі відгуки гарматної стрілянини нагадували заболонцям, що в світі відбуваються зміни.

Гострішою була тривога, викликана чутками про „отамана“ Круглого, який нахвалявся

жорстоко помститись за смерть Павлушки Галявого.

І вдень і вночі тепер вартували хлопці з рушницями, „обрізами“ та „наганами“, бо банда дедалі більше нахабнішала. Круглий хвалився, що має „грамоту“ од самого Петлюри й може робити, що захоче. Чоловіка з двадцять мав він у своїй ватазі, а Дяків хутір обрав за постійну свою квартиру.

Звозили до Дякового хутора награбоване й пиячили там цілими тижнями.

Ліс темною стіною затуляв хутір од стороннього ока й давав можливість при нагоді безкарно втекти.

Одного разу проходив повз Дяків хутір швець Корній із Заболоння. Далеченько поминув він квартиру бандитів, як іззаду почув: — Стій... твою мати!..

Корній не зупинився, а побіг далі. За спиною залунали постріли. Зле стріляли бандити, але одна куля роздерла плече, і кров заюшила білу сорочку. Ще швидше побіг Корній, аж доки не доскочив першої заболонської хати.

— Рятуйте! — несамовито закричав він, — убили!

Літній день згасав, і люди були в селі. Незабаром зібрався великий натовп, а Корній удвадцять розповідав про пригоду з ним. Плече йому перев'язали рушником, сорочку роздерли, а на плечі накинули сіряка.

Дід Антін був тут.

— Немає закону! Людей серед білого дня стріляють! Неможна без закону!..

— Є, діду, тепер новий закон, і в кожного свій закон... Он стрельнули в чоловіка—ото їхній закон, а коли б ми стрельнули в них, то був би наш закон!..

Говорив жилуватий коваль і з посмішкою дивився на діда.

— Не може того бути! Закон мусить бути один для всіх... Ото справжній закон! О!

— Та перебити їх треба, злодюг. Що це таке?!—вигукував і махав руками Галушка.

— Ото розумне слово!

Суперечкам не було б кінця, коли б не парубок удови Семенихи. Встав та й каже:

— Злодіїв треба знищити, бо життя все одно не буде... Нехай хлопці йдуть до зборні та поговоримо, як це краще зробити... Тільки хлопці та хто помолодший ідіть до зборні, а більш нікого не пустимо!..

До півночі парубки радились у зборні. Тривога блукала селом, а розійшлись по хатах—нічого нікому. Немов і балачок не було. Тільки ранком довідались—хлопці лаштують похід!

Заметушились матері та молодиці. Витяглась із потаємних схованок зброя, підійшло сонце—коло зборні заскрипіли підводи, і хлопці рушили до Дякового хутора

Наперед послали розвідку. Усі тримались напоготові.

У лісі було душно й пахло живицею. З близького болота дихав свіжий терпкий вітрець. Хотілося збудити лісову тишу гуком або піснею, але наказано голосно не розмовляти.

Коло дороги хлопець пас корову. Забачивши заболонську розвідку, кинувся бігти. Піймали.

— Ти відкіля?

— З Дякового хутора...

— А чого біг?

Хлопець мовчав.

— Гляди, хлопче, вдруге не бігай, бо буде лихо...

Навколо обложили Дяків хутір заболонці, а хлопця послали переказати: „здавайтесь, бо всіх переб'ємо“.

Кинувся Круглий із своєю бандою тікати, але зустрів одсіч: п'ять чоловіка впало під кулями заболонців.

Одступила ватага й засіла. Певне вирішили відстрілюватись до ночі.

Може б і до ночі протримався Круглий, коли б заболонці не запалили хутора. Запалив хутір з усіх боків, і бандити мусіли сховатись у льоху.

Справа Круглого була програна. Бандитам запропонували здаватись.

Вісім чоловік попались до рук живцем, решту перебили в перестрілці. Загинув і „отаман“, Хведько Круглий.

* * *

Смеркало. Над болотами підіймався густий туман, а з-під коліс курявіла сіра, як попіл, дорога. Вози важко рипіли.

Заболонці повертались додому. Шість чоловік із них поранено; але це не збавляло бадьорого настрою. Забитих бандитів закопали на місці, а живих везли зв'язаними на возах.

Усе село зустрічало похід. З полегкістю зідхнули, коли дізнались про знищення банди.

— А з цими що робить будемо?

— Повеземо до міста, а там під суд,—була відповідь.

— То що ж? У тюрюгу?—запитав один дядько.

— Яка там тюрюга: розстріляють!

Дід Антін радів:

— Оце—по закону! Я ж вам казав, що закон буде!

— Але закон наш, а не чий інший,—одрізав коваль.

ЗАПАЛІВСЬКА ІСТОРІЯ

Є в світі багато непомітних людей, імена яких „історія не записує на свої скрижалі“. Для цього потрібний був би занадто великий штат істориків.

Із цієї безіменної маси інколи висуваються одиниці, на один лише мент спалахують їх імена падучими зорями на тлі визначних історичних подій і зникають у темній безвісті.

Сидить собі людина й нічого не відає, а сліпий випадок пристібає її ім'я, як гудзика, до якоїсь „історії“.

У такому ділі немає чого говорити про героїзм або геніяльність особи. І діамантовим, і шкуряним гудзиком можна з однаковим успіхом застебнутись, аби до діла він був пришитий.

За час революції багато таких гудзиків пришито до історичних штанів, але ім'я Яшки Перця з категорії тих гудзиків, без яких штани історії, певне, не зовсім гаразд трималися б на призначеному для них місці.

Не був Яшка ні дуже працьовитий, ні хворобий. Не визначався він і великими здат-

ностями, але його не можна було назвати ледарем або боягузом, чи нездарою.

Ні, і рішуче ні!

Про Яшку можна було й не писати, коли б не хвилі революції, що високо піднесли його ім'я.

Але не будемо починати з кінця. Це розхолодить читача, а письменник завше хоче, щоб його книжки дочитували до кінця.

Так от. Нашу невеличку компанію доля закинула в найглухіший закуток українського Полісся. Кидала вона нас туди поодинці, хапаючи за порожні шлунки ще за тих часів, коли власник Запалівського тартаку барон фон-Кек і не думав тікати за кордон.

Коли ж він про це помислив і справді втік, ми, цебто: я, Махтод Гармиренко, Митько Ключій та Яшка Перець лишилися в убогій, колись нашвидку зробленій, хатині при тартаку.

Чого ми лишилися там, для мене й до цього часу є таємниця. Певне тут відіграла ролю та засмоктувальна інерція, що розвивається у глухих закутках та породжує острах перед напруженим життям великих і малих міст.

До того ж і часи настали бурхливі. Великі армії рухались у всіх напрямках. Ми чули віддалені випали з гармат, а фантазія квітчала події всіма барвами веселки. Жахливі чутки збільшували інерцію, і народжувалася певність, що в інших умовах ми не проживемо.

Тартак не працював уже років зо два, а

ми, постійний штат його, робили хто що вмів.

Я був машиністом при паровому двигуні, а тепер робив поліщукам відра, бідони та інший бляшаний посуд.

Махтод Гармиренко підкидав колись дрова до паровика, а тепер зробився чомусь шевцем. Чому він дав перевагу шевству, а не іншому ремесству—невідомо.

Це був мовчазний філософ, талантами не визначався ніякими, а коли б і були в нього які таланти, то це однаково лишилося б таємницею. Він цілими днями мовчки сидів, латаючи селянські чоботи, а іноді вставав, брав когось із нас за гудзика й глибокодумно прорікав:

— А знаєш, до чого розумні люди бувають!.. От хоча б Толстой... Борода в нього, о-о-о!—проводив він руками по запалому животі, зазначаючи межі Толстовської бороди.

Далі він нічого не говорив, махав безнадійно рукою, мовляв, „хіба ти щось можеш розуміти?“ і, втягнувши голову в плечі, брався до чобіт.

Третій був Митька Ключ, молодий хлоп'яга, експансивна натура. На тартаку він був колись „за все“: і ордери писав, і машину чистив, і двір замітав, і ваксував чоботи Генцельманові, нашому управителеві. А справжня Митькова кваліфікація була для всіх, а в тому числі й для Митьки, таємницею.

Тепер він допомагав усім: мені рівняв бляху та тримав рейку, Махтодові робив дерев'яні цвяхи—шпильки та сукав дратву, а Яшці переписував „важливі“ папери засмальцьованим обгризком хемічного олівця на білих сторінках накладних, бо Яшка Перець був головою комбїду в сусідньому селі Запалівці, а письма не був гаразд учений.

У ті часи головувати в комбїді ніхто не хотів—бандитські наскоки були тому за важливу причину.

Довгий час Яшка був у цьому глухому закутку єдиний представник Радянської влади. Не було в нього талантів організатора або політичного діяча, але він добре наметав око та нюх і при потребі зникав непомітно й без сліду.

Цю свою здатність він широко використовував і, тільки банди залишали село, клясовий апарат комбїду повставав, як фенікс із попелу, а керманіч його, Яшка Перець, діловито видирав із старої книжки „Ордерів Запалівського тартака“ корінці й на звороті виводив папера до волревкому¹⁾.

Прізвище Яшчине стало матеріялом для популярного дотепу. Запалівці питали у місцевій „потребилівці“ лот „комбїду“ на ковбаси, і це змішування колоніяльного краму з голо-

1) Волосного революційного комітету. *Ред.*

вою клясової організації незмінно мало успіх, викликаючи регіт невибагливих запалівців.

У часи доісторичні Яшка доглядав Генцельманову сліпу кобилу й возив цього фінансового фєвдала на скрипучих дрожках у різних справах і в ліс, і на станцію. Коли ж Генцельман, за прикладом барона, втік невідомо куди, а сліпа кобила пішла на компенсацію за пролиту впродовж „трьохсот років“ кров одному суб'єктові в салдатській шинелі, Яшка лишився без діла.

Брався він за різні ремесла, але без успіху. Остання його спроба стати муляром кінчилася майже трагічно — піч, яку він склав, завалилася, побила горшки з стравою, а „остання крапля“, що сповнила „чашу моці“ Яшкого побудовання, — дід Яцько провалився всередину печі й посмалив очкура.

Кажуть, що костур діда Яцька після того був у інтимній близькості з Яшковими плечима, але цього ніхто не бачив.

Життя і на тартаку і в Запалівці текло повільно, як болотяний рівчак, що звали його річкою з гордовитим назвиськом „Орел“. Літом „Орел“ робився чистісіньким горобцем, пересихаючи до стану поодиноких багнистих калюж, але восени надимався зеленкуватими водами, закладав спілку з сусідніми болотами й одрізав Запалівку від усього світу, аж доки не замерзав. Чи не це й було причиною орлячого назвиська.

Події почали розгортатися на початку осені, коли саме „Орел“ обхоплював Запалівську територію своїми водами.

Літо давно згасло на попелясто-сірій стерні, а разом із літом згасла і надія у запалівців на свій хліб „до різдва“, а в нас, тартатників,—перспективи на заробіток.

Уже місяців зо два було тихо в околицях Запалівки. Поляки пройшли, не зазирнувши в село — не до того їм було.

Коли у віддаленні скрекотали кулемети та вибухували гармати, з села зникали з кіньми хлопці, а добро із скринь переносилось на горища та закопувалось у землю.

Люди пошепки ширили чутки.

Нарешті навколо затихло. Заспокоїлась і Запалівка.

Осінь миролюбно хлюскотала дощами. Менше забрідали в село мішечники з своїми убогими „лахами“, а разом із тим і поривався зв'язок із зовнішнім світом.

Одного разу прибіг Яшка з села стривожений. Розповів, визираючи у вікно, що коло Запалівки бачили банду Чухрая... Лютий бандит... Убиває, ріже, палить, а „комітетчиків“ халащає... Тут Яшчин голос увірвався.

Ми тривожно слухали, а жах холодними пазурями лоскотав наші спини.

— Ховатись треба, брацця!..

— Не бійся, Яша, сховаємо! — втішали ми його в один голос.

„Ослабла гайка“ в Яшки та й у нас також. Ночувати Яшка пішов у паровичню й добре зробив. З паровичні легко було чкурнути до лісу, а там упіймаєш чорта пухлого!

Коло каганця схилився Махтод, складаючи мозаїчну підметку з шматочків ременю. Коло нього колов дерев'яні „шпильки“ Митька, а я варив куліш на вечерю і думав про Яшку.

Ритмічний шум дощу за вікном нашої хижки раптом порушив кінський тупіт; а невдовзі хрипкий голос гримнув у вікно:

— Одчиняй!...

Тон був такий безапеляційний, що коли б я почув замість „одчиняй“ — „скидай штани“, то я, не прогаявши й хвили, лишився б без штанів.

Схопивши каганця, я тремтливими руками відчинив двері й ледве встиг одступити, як у сні вдерлося кілька чоловік:

— Мовчи ... — дуло „нагана“ чогось настирливо вертілось перед моїм бідним носом — веди до хати!

Я ніколи так ретельно не виконував наказів.

— Хто з вас голова комбїду?

Ми в один голос:

— Голова на селі... він сьогодні не приходив...

— Брешете, сукині сини! Показуй документи!..

„Сукині сини“ як один простягли свої заялозені пашпорти з благонадійними двоголовими орлами суворому гостеві...

— Ну, це нам пригодиться... — розглянувши документи, сказав бандит і поклав їх до своєї кишені.

Ми мовчали, втупивши очі в обличчя „пана отамана“, що з виглядом знавця окинув оком нашу хижку і, видимо, незадоволений, пішов із хати...

Тільки з сінець ми почули:

— Перекажіть Перцеві, нехай яйця береже!.. На цьому й кінчилася візита.

Коли я зачинив двері й повернувся до хати, Митька стояв і дивився на двері, а Махтод сидів уже на своєму ліжкові і прорікав:

— ... і що воно за люди такі?... Приїде, нагримає—і геть...

А Митька:

— Як же ми тепер без пашпортів будемо?... Га?

Довга осіння ніч не приспала нас, хоча ми й вірили в Яшчин талант зникати.

Лежали мовчки, загасивши каганця, але почували, що ніхто не спить.

Сопливий ранок десь плазував за лісом, але незабаром висякав свого олив'яного носа і несподівано подивився з-за лісу вогняним при-скаленим оком.

Яшки в паровичні не було, — певно подався до лісу.

Тільки об обіді зайшов він обережно в хату і розпитав про все. Митьчин олівець вишкрябував папера до волревкому, а ми

сиділи мовчки, час-од-часу кидаючи один одному короткі слова.

Але папера не встигли дописати, як із села прибіг хлопець і вже в дворі зарепетував:

— Дядьку Якове! Більшовики приїхали, вас потребують!...

Сіру пелену з Яшчиного обличчя немов хтось іздув. Просвітились очі, ноги забули про нічну втому...

Вийшов на двір:

— Скажи, що йду!..

А в хаті, шукаючи шапку, задержувато приказував:

— Подивимось, хто кого халащатиме!... Скуштуєте від Яшки!...

Ми з Митькою раділи не менше за Яшку, а Махтод мимрив своє, немов кашу розмазував:

— Ну що там? Радіють!... Люди як люди... зі зброєю, всі однакові...

— Мовчи ти, малаканський віхоть!... — озлився Митька, — от виріжуть тобі яйця, побачиш чи однаково!

Яшка випередив нас і ми з Митькою бачили, як він зайшов за першу хату.

— Ходімте швидше, дядьку Пархоме!... — тягнув мене Митька, але швидко йти не можна було. Болото лізло в драні чоботи, ноги липли на сухішому та сковзались.

От і село. Назустріч нам ішла баба підтюп-

цем, поспішаючи до двору, а забачивши нас, помахала рукою, а сама швиденько заскочила до хати. Коли ми наблизились, вона з сіней махала нам руками, щоб ми швидше йшли до неї.

Біля сіней почули ми шепіт: „швидше ховайтесь... Яшка забрали... то й вас заберуть...“.

Ми почули недобре і зайшли до сіней.

— Ой, діточки мої, — приказувала баба, коли ми опинилися в хаті, — а він, проклятущий, ще й каже: „бандити, каже, повз тартак проїхали звечора... Ви, каже, товариші, ще доженете їх!...“ Ой, пропав чоловік!...

Ми ступнули до дверей, але баба загородила дорогу:

— Ой, не ходіть, бо й вас заберуть!...

Виявилося що бандити взяли Яшку на „мушку“ і зараз повели до лісу. Питали й про мене і, здається, навіть поїхали двоє за мною на тартак.

Справа оберталась на гірше. Ми радилися з Митькою, що робити...

Вечір насувався і волочив за біле волосся тумани через багна та ліси.

Кошлатіли хмари і зливались із пільмою. Треба було бігти до волревкому й сповістити. Може якусь підмогу вишлють.

Митька пішов, а мене завела бабуся в клуню.

— Спи, синку, тут... закопайся в соломі та от кожухом укрийся... не замерзнеш...

Дощ нудно хлюпостав чорними мокрими ганчірками. За селом потворно скуйовджений бір гримав услід рвучкому вітрові, а ніч згуслою кров'ю капала з неба на землю.

Під кожухом було душно—скинув. Голова горіла. Непокоїла думка про тартак.

„Треба збігати розпитати, чи був хто...“

Тихо одхилив ворота в клуні й подався городами.

Обережно підходив до тартака. Але темно навколо, нічого не розбереш. Підійшов до вікна—стукнув.

— Хто там?.. Голос Махтода.

— Вийди надвір...

У сінях зашаруділо, і вийшов Махтод.

— Ти сам?..

— Сам...

— Ніхто не заходив?

— Ні, нікого не було. А ти де це був?

Я нічого не відповів, тільки посунувся далі в сінці!...

— Яшку Чухрай забрав у ліс... Митька до волревкому подався...—казав я пошепки і чув, як у пільмі важко дихав Махтод.

— Так... так... Не жалкую я...—голосно сказав він,—коли ти зло людям чиниш—не сподівайся добра...

Далі він проказав, не передихаючи, довге речення з „святого письма“.

Я стояв збитий з пантелику. Мені хотілось чимсь важким розбити цю тупу голову, гостро образити його, але слів не було. Нарешті, я кинув у темряву:

— Підітрись ти своїм „святим письмом“. Бидло!..—і хотів іти, але думка про те, що Яшка зараз може конає в муках, перевернула все всередині.

В сінях було тихо. Тільки хлюпостав дощ та сосни шуміли за хатою, та Махтод хлипав, немов його душила ікавка. Серце прискорено билось...

— Махтоде, ти не сердься... Я по-товариському...—і, намацавши його руку, міцно стиснув його сухі пальці...

Махтод мовчав, тільки рука йому тремтіла.

— Коли хто питатиме, скажи, що я в баби Якимихи...

Треба бігти, а то, щоб... Серце обірвалось, ноги заніміли. З хати чути було, як хтось обережно стукнув у шибку.

Махтод пхнув мене в куток, а сам одчинив двері.

— Хто там?..

У пільмі хтось зашльопав по калюжах.

— Це ти, Махтоде?..

— Я.

— Яшка! Яким робом? Що?

— Утік... забіг попередити... тікайте й ви... нахвалялись, що поб'ють...

— Заходь до хати. Спочинь...

— Ні, зараз треба тікати, бо може через годину будуть...

— А коли зараз, то зараз... Махтоде, збирайся!

— Нікуди я не піду... Я зла нікому не заподівав, то й мені не буде... ідіть собі...

У голосі звучала рішучість та впертість фанатичної людини. Нема чого робити—треба йти самим.

— Прощавай, Махтоде!..

Махтод не відповів. Ми мовчки прямували городами до Якимишиної клуні.

По коліна у воді перейшли Орел.

— До ранку з Запалівки вийти не можна буде...—сказав Яшка...—мені хоча б тиждень полежати.

— А що, хіба хворий?

— Побили сволочі... голову розбили та руку вибили... Шомполами, курви... пошмагали...

— Дуже болить?..

— Дуже...

До клуні доплентались і закопались у сіно. Ех, і спалось же! Так тільки сплять діти, герої після героїських учинків та злодії, що втекли з шибениці в той час, як петля вже висіла над головою.

На ранок нас розбудили голоси на вулиці. Чути було:

— Одмикай, каже, та мовчи, бо застрелю...

— І багато?..

- З усього кутка...
- З тридцятро коней...
- От, шельми!..

Якимиха тихо відчинила ворота й просунулась до клуні.

— Спите?—запитала пошепки.

Я одгукнувся. Що то за галас?—З усього кутка повстанці коней забрали, сьогодні вночі...

— Ви сидіть тихо, щоб ніхто не знав,—додала вона, але раптом побачила Яшку й сплеснула руками:

— Ой, матінко, цариця небесна!.. де ж ти взявся?..

Яшку довелося обмити та зав'язати голову чистим рушником. Рана на голові була не велика — шомполем ударив один, гірше було з рукою. Вона висіла, як нежива. Яшка не міг її підвести.

Бабі Якимисі припало бути хірургом, і Яшкова звихнута рука була поставлена на місце.

Варена картопля повернула нам потрачені за ніч сили, одежа висохла, а чоботи Якимиха забрала сушити в хату.

Баба Якимиха—літня жінка. Чоловік її давно помер, а син був у Києві, „у камисарах“, як казали на селі. Ото вже з рік вона не бачила його, бо приїхати йому в село не можна і небезпечно.

На вулиці говорили двоє:

- Так на сходку?..
- Атож...

— Ні чорта з того не вийде.

— А мо й вийде?

— Побояться...

Розійшлись.

Баба Якимиха казала:

— Нахваляються в селі, щоб бандитів зловити, коней одбити та, мабуть, побояться... У Діхтярях минулої ночі теж десятеро коней забрали...

„Чухрай формує кінноту“, — думав я: „от коли б швидше Митька привів підмогу“.

Але Митька нікого не привів. Волревкома бандити розігнали і сам Митька ледве не попав до їхніх рук.

Пізно вночі прийшов Митька до Якимихи, а та провела його до нас.

— Махтод направив. Побито його. Під оком синяк, а на щоці смуга од нагая. Каже: двоє якихсь про нас питали, та він не сказав...

Мене охоплювала паніка. Ми тут у бабиній клуні сидимо, а навколо болота, річки розлилися, в осінню повідь легко чоловіка ввіймати в Поліссі. Бандитські загони навколо бродять і, певне, пильно доглядають усіх доріг.

— Ех, хлопці, коли б швидше морози—втекти б звідси!..

Казала баба, що сходка була, та ні до чого не добалакались. Коли б ще Діхтярі пристали, а самим затівати боязько...

Про нас у селі ніхто не знав.

Спали ми другу ніч неспокійно. Тільки Митька висвистував носом якісь задьористі музичні уривки.

В голові моїй з якогось часу снувалась одна думка. „А що, коли б зробити мобілізацію?“

Присунувся ближче до Яшки.

— Яшо!..

— Що?..

— Ти ж голова комбіву... Оголоси мобілізацію...

Яшка, видимо, оторопів з такої пропозиції.

Довго мовчав, а нарешті:

— Та яке ж я право маю?..

— Е, брате, звідси до права верстов двісті, скачи—не доскачеш...

І, справді, чому б не зробити так? Хлопці пішли б, щоб повернути забрані коні, або захистити ті, що ще не забрані. Сами вони бояться, а коли мобілізація, то інша справа...

— Нічого не вийде...

— А спробуй.

Я почував, що Яшка вагається. І, справді, яке право?

— Підберемо з десятків хлопців надійних,—нашіптував я,—та й почнемо.

— Боюсь я,—одверто признався Яшка.

— Не бійся, скажемо, що од волревкому наказ такий, Митька переказав...

— Не повірять...

— А коні хіба не в них забрано?—Пові-
рять.

Це був найсильніший аргумент.

— Ой, задасть тоді Яшка Перець перцю
злодюгам!..—розпалював я мстиві почуття.

Тепер, коли давно те минуло, я зрозумів
свою роллю: я пришивав до штанів історії
гудзика—ім'я Яшки Перця.

На ранок Яшка здався. Ми складали спис-
ка надійних хлопців, а Яшка посміхався у
свій попелястий миршавий вус.

Надвечір відбулись таємні збори. Баба
Якимиха поодинці скликала хлопців до клуні,
і вони здивовано розпитували нас.

Годин зо три умовляли—двоє довго не
погоджувались, але ми перемогли. На нашо-
му боці були золоті гори й ми виявили неймо-
вірне марнотратство—за кожну страчену
коняку повертали по три; скарби, що їх на-
грабували бандити, розподілили між собою по-
братерському. До всього ж і радянська влада
оддячить—уже напевно тоді залевадні луки
будуть запалівськими... Та й хіба мало при-
вабливих перспектив можна намалювати?

Одне слово, у той вечір ми сказали „А“,
після якого було „Б“, „В“, „Г“ і так далі.

З тиждень, як ми утворили в Запалівці
районний ревком (це я вигадав таку назву).
Яшка ходив, як неприкаяний. Я був коло
нього в ролі єзуїтського попа, що нацьковує
людину, коли треба.

У наказ вигаданого волревкому запалівці повірили, а сам Чухрай своєю поведінкою допоміг. Чи створив він кінні частини із забраної сотні коней в окслишніх селах, чи ні, а ми на цей рахунок зорганізували загін у двісті чоловік.

Яшка потроху входив у ролі. Він почав вірити в свої таланти, але ще слухав моїх порад.

Як голова райревкому і командир війська, він носив величезного „мавзера“ та шаблю при боці. Хтось із хлопців навчив його поводитись із „мавзером“, а шаблю він вихоплював із піхви, коли „рябки“ та „сірки“ загрожували штанам.

Я відав господарською частиною та постачанням, але так виходило, що „постачались“ хлопці сами і на мене не звертали ніякої уваги.

Операції проти Чухрая розпочалися незабаром.

Коло села наші дозорці запримітили чотирьох озброєних верхівців. Почали зупиняти, а ті стріляють. Тоді й дозорці почали стріляти. В наслідок цієї „операції“ принесли до села важко пораненого бандита та осідланого коня привели.

Пройшла чутка, що в графському лісі стаборився Чухрай.

Справа серйозна. Ревком розклеїв наказ, що Запалівка з околицями оголошується в стані облоги.

Операції розпочалися. Я не брав участі в боях, як „інтендант“, але добрі чоботи та одежа на нашому військові після бою в графському лісі переконали мене, що мої інтендантські здатності певне не матимуть застосування.

Розгром Чухраєвої кінноти,—от що зробило ім'я Яшці Перцеві.

За місяць-два великий район був звільнений од Чухрая, а через якийсь час у Запалівку прибула перша червона частина — півста кіннотчиків.

Ми довідались, що столичні газети широко рознесли славу про Яшку. Його ім'я друкувалося великими літерами й іменували його командиром Незаможницького полку.

По першій порожі наш штаб переїздив із Запалівки до залізничної станції.

— Що далі будемо робити? — запитав я Яшку.

— Я буду полком командувати, а ти керуй господарською частиною...

Яка самовпевненість у людини, що три місяці тому перше навчилася стріляти з мавзера!

— Який же в біса з тебе командир полку?

— Аджеж Чухрая побив?

Я замовк. Що я міг сказати на це?

„Заморочилась голова в Яшки, занадто високо його піднесла хвиля“,—думав я і вже не затівав більше балачок.

Яшка тепер зник з обрію. Його ім'я не друкують газети на першій сторінці великими літерами і не друкуватимуть, певне, а героїзму самого Яшки не вистачить, щоб постійно сяяти зорею на історичному небі.

Проте, ім'я Яшки Перця викарбовано на „скрижалях“ під рубрикою „Запалівська історія“, а мене, дійсного творця тієї історії, ніхто не згадає...

КРЮЧКОВАР

Восени поліські дороги бубнявють од дощу, а пісок, вимитий на поверхню торфу, з сірого робиться зеленкувато-сизий. Такою саме піщано-сизою пеленою обволікаються ліси, а притишений шум шамотить старечо осінніми губами за ялинами та соснами на оболонях.

Невиразною димкою обволікається й свідомість людини, що в такі дні попала в Полісся. І думає людина і не думає. Шматочки думок розпливаються, і ніяк не зведеш їх до купи!

Не міг звести до купи думок і Крючковар. Думав обміркувати дорогою, що йому робити далі, та нічого не виходило. Поліський шум сточував думку, як пісок пустельний сточує камінь.

Сковзаючись по багnistій лісовій дорозі, обходячи калюжі обніжками, прямував Крючковар до залізничної станції—треба було шукати роботи, бо зима—не свій брат.

На лісових розробітках, де він працював у конторі, його викинули за скороченням

штату, а чого варта людина без роду і без племені, без штатної посади, з єдиним умінням писати ордери. Крючковар був переконаний, що така людина нічого не варта.

Надуваючи щоки до синяків, хмари прискали дощем у неголене Крючковарове обличчя, а часом трусили білу пудру снігу.

Черевики втратили здатність набирати нові порції води так саме, як тіло Крючковарове не відчувало нових неприємностей. Усьому є межі!

Проміряв верстов із десять, а ще стільки ж лишилося до станції.

Нудно й одноманітно.

Незабаром мусить бути сторожка знайомого лісничого. Дійде до неї Крючковар, а лежанка гаряча... Заляже на цілу ніч і так засне, так засне...

Ноги ступали автоматично і каламутили прозорі лісові калюжі. Так можна пройти десятки верстов, не помітивши труднощів переходу.

Із хаосу думок вивів Крючковара грубий голос, що вигукував про „той цвяшок, на якому господь бог ризу вішає“, та про маму в різних варіяціях...

Крючковар підвів голову. Гурт людей з рушницями наготові обступив його.

— Звідки й куди йдеш?—запитав один, скінчивши вихилясту лайку.

— Із розробітків на станцію...

— А, так „учотчик“,—і нагай гостро в'ївся в Крючковарову тїмницю. Він упав непритомний край дороги, вдарившись головою об пеньок.

Усе це трапалося так швидко, що Крючковар не встиг навіть як слід розглянути озброєних людей.

Холодний дощ вивів його з непритомности. З боку чулась притишена розмова, і він позирнув туди. Всі восьмеро, сховавши рушницї від дощу під поли, сидїли під старою сосною і розмовляли. Вухом Крючковарове вловило прїзвище Кобця, відомого бандита, що безкарно гуляв у цьому глухому закутку Придніпрового Полїсся.

„Мають мене за „учотчика“, певне вб'ють“,— апатично думав Крючковар. „Учотчиками“ називали робїтників на державних підприємствах, якї були взятї на військовий облік (учот), що ї звільняло їх од служби в Червонїй армії. Це були, переважно, місцеві парубки, що здобули собі право на легальне існування обліковою роботою. Вони не мали потреби ховатись у лісі, як то робили дезертири, а через це одрізався приплив людського поповнення банд, чому бандити ї ставились до „учотчиків“ з незвичайною жорстокістю.

Крючковар став прислухатись до розмови, і те, що він почув, сколихнуло його апатію—приговореної до смерти людини.

— ... Він так собі—ні риба, ні м'ясо... вроді начеб придуркуватий...

— А ти його давно знаєш?

— Та він на розробітках місяців зо три квитки писав...

Справа кращала. Крючковар зрозумів, що то про нього мова мовиться, а коли так, то його не вб'ють.

— Що з ним робити? Не пустить же його до станції?—говорив видимо ватажок.

Крючковар тим часом підвівся й сидів, схилившись на пенька. Бандити помітили це і заговорили тихше. Нарешті встали й закинули рушниці на плечі.

— Ну, ходім з нами!—гукнув ватажок Крючковарові,—та швидше!

Безнадійна річ було протестувати, безнадійна й небезпечна.

Сама звичайна балачка могла змінити ставлення бандитів на гірше. Крючковар розумів це добре і, мовчки, почувуючи неміч у ногах, підвівся з землі.

Звернувши з проїжджої дороги, пішли ледве помітними стежками. З наближенням вечора хмари скупчувались над лісом сіро-брудною вовною. Дощ більшав і шелест щодалі підносив тон, аж доки не став одноманітно-рівний, присипляючий!

Ушли мовчки, зрідка перекидаючись увагами та потворно соромицькою лайкою.

Куди його вели,—Крючковар не міг зрозуміти. Місця були незнайомі, а до того ж у лісі зовсім уже стемніло, і сосни злились

у важку чорну масу, що, здавалось, нескінченно всмоктувала цей гурт людей.

Коли спереду темна маса лісу трохи розступилась, один із ватаги коротко свиснув. На відповідь почувся такий саме свист ліворуч, і за хвилю увесь гурт зупинився коло хати, за всіма ознаками лісової сторожки.

— Хто йде?—озвався молодий голос.

— Свої... Чечель...

При світлі з вікна було видно, як фігура пішла в сіни, і звідти почулось:

— Пане отамане, Чечель із хлопцями прийшов!

— Нехай заходить до хати.

— Зараз!

Чечель пішов до хати, а коло Крючковара лишився один бандит, якому видимо доручено стерегти його. Решта з ватаги розійшлися хто куди: одні в сіни, другі до повітки.

— Петре, веди його сюди!—гукнув Чечель із сіней.

— Ходім!—Вони ввійшли до хати і зупинилися біля порога. На широкій лаві лежав дужий чорнобородий чолов'яга, накинувши на себе кожуха. Його, видимо, недавно розбудили, він мружив очі від світла підсліпуватої лампи й уважно розглядав Крючковара.

Чечель сидів біля столу на ослоні, перед ним стояла пляшка самогону і нарізане великими шматками сало.

— Комуніст?—раптом запитав той, що лежав на лаві.

Крючковар мовчав. Петро сіпнув його за рукав, мовляв, тебе питають.

— Ні,—відповів Крючковар.

— Жид?

— Ні...

— А що ж ти за опудало таке?

— Я був на розробітках... діловодом... мене звільнили...—несміливо промовив Крючковар.

— Це, пане отамане, правда, Петро його знає,—потвердив Чечель.

— Так...—промовив отаман;—а як же ж твоє прізвище?

— Крючковар... Онисим Крючковар... Климович по-батькові...

— Крю-чко-вар? Цебто крючки вариш?—Отаман зареготався, задоволений своїм жартом.—А кашу варить умієш?

— Умію...

— А борщ?

— І... борщ...

Отаман усміхаючись подивився на Чечеля, потім перевів погляд на Крючковара.

— Так от, Онисиме Крючковаровичу,—отаман знов зареготався з власного дотепу:—завтра навариш нам не крючків, а доброго борщу. Розумієш? А зараз іди спати, тільки не подумай тікати!—зробив він натиск на останньому.

Коли Крючковар з Петром повернулись до дверей, щоб іти, отаман зупинив:

— Стійте, — і діставши зо столу пляшку самогону, налив обом по склянці: — пийте.

Під повіткою в сніні Крючковар заснув важким сном знесиленої людини. Тут же спало чоловік із двадцять бандитів, а коло ясел стояли осідлані коні.

Уранці прокинувся, коли всі ще спали. Дощ, не переставаючи, шелестів у лісі. Люди лежали в підсумках з патронами і з рушницями поблизу.

„Ускочив, — думав Крючковар, — до самого Кобця попав у руки, а далі що робити — не знаю...“

„І надало мені ще кухарем назватись... Ой, погані твої справи, Онисиме“ — проказував він сам собі.

З усіх страв, які Крючковар умів готувати, була печена картопля та смажене сало. Тайна приготування борщу обіцяла лишитись для нього навіки тайною. Він знав, що в борщі є буряк, капуста і картопля, але яким способом усе те перетворювалося в страву?

„Ой, і всиплять же мені шомполів“ — думав своєю невеселу думку Крючковар, — „бач яке мурляччя лежить!“

Помітивши, що один заворушився, він заплющив очі. Нехай думають, що спить.

Двоє розмовляли:

— Курити є?

— Є... на, крути...

Павза.

— Так шепетівський поїзд сьогодні вночі буде?

— Чечель казав, що так...

— На 78. верстві?

— Так.

— Усі поїдемо?

— Певне, що всі... Який же дурень лишиться...

Павза.

— З вечора поїдемо. Зупинимо на переїзді, коло Ховрашків... Уже й червоного ліхтаря приготували...

— А як не зупиниться?

— Так крім ліхтаря рельси розберемо.

Павза.

— Темно... Ще тра поспати...

Голоси стихли, а в Крючковаровій голові пропливала одна картина за одною, одна жахливіша за одну...

Сумніву не могло бути:—бандити готували цієї ночі напад на поїзд. Щось треба було робити, але що міг удіяти маленький чоловік, він, Крючковар, скорочений по штату писарчук, а зараз записаний кухарем банди?

„Ховрашки,—це за сім верстов од роз'їзду 78. верстви, а звідси, певне, не далі, як верстов десять. Коли б знати дорогу, можна б за три-чотири години дістатись...

— Але кудою йти?“

Доки Крючковар міркував, бандити почали прокидатись.

— Гей, ти, вставай! чого вилежуєшся?— штовхнув один під бік, і Крючковар підвівся, протираючи очі.

— Це звідки? — спитав один, оглядаючи Крючковара.

— Це наш кухар, учора отаман определив, — пояснив Петро.

— А коли кухар, так якого чорта не куховарить?

Крючковар уже не боявся шомполів. Він винайшов спосіб уникнути їх. Плян був простий—тут у лісі, певне, немає ні капусти, ні буряків, а тому й борщу варити не можна...

Отаманові так і сказав:

— Картоплі немає, та й буряків теж...

А отаман на це:

— Коли немає—дістань. Бери коня та щоб з тобою хтось із хлопців поїхав.

Справа оберталась на краще. „Швидше б до Ховрашків, а там видно буде...“

Дощу вже не було, але вітер гнав по небу важку вовну хмар, а сосни шуміли войовничо тривожно.

— У село не поїдемо... видадуть, сволочі... Я почекаю, а ти підеш... Кажи, що з розробітків...

— Добре!

— Тільки гляди не тікай, бо все одно впіймаємо...

Крючковар пішов у село, а бандит прив'язав коней у куцах, скинув шаблю й рушни-

цю і з одним наганом у кишені пішов у село. Ховаючись поза хатами, він стежив за Крючковаром, який, видимо, й не думав до когось заходити. Пройшовши до залізниці, Крючковар повернув у бік 78. верстви...

Бандит не погнався за ним, а повернувся до коней, узяв кращого і поскакав до переїзду в напрямку 78. верстви...

Дроти гули побідними трубами, ліс привітно хитав гіллям Крючковарові.

Але раптом... Що це? Крючковар нічого не розумів...

— Що, сволоч, попався?—Його міцно тримав за руку знайомий бандит.

„Пропає!“—промайнуло в голові.

— Так ти, сукин син, тікати? Га?.. Тікати?—Іскри посипалися з очей...

— Кажі, куди біг? Кажі, а то...—Бандит приставив нагана до грудей.

Виснажене Крючковарове тіло не могло чинити опору добре вигодованому та ще й до того озброєному бандитові. Треба було братись до захисту безсиллям та хитрощами.

— Жінка... діти малі... без шматка хліба...

Він став голосити і причитувати з такою проникливістю та чуттям, що не лишалося жадного сумніву в правдивості його слів.

Ще один удар по потилиці. Упав. Боляче прикусив язика. Підвівся.

— Іди спереду, а тікатимеш—пристрелю!

З револьвером в одній руці їхав бандит верхи, а Крючковар тюпцем біг попереду.

Стій!—раптом наказав бандит, коли вже заїхали далеко в ліс.

Зупинилися.

— Подержи коня, а я піду в кущі... Тільки гляди!—бандит помотав перед Крючковаровим носом револьвером.

Крючковар узяв коня і, коли бандит зайшов за найближчий кущ, тверда рішучість охопила його. Він просунув ногу в стремено й опинився в сідлі. Несамовито погнав коня, б'ючи ногами по ребрах...

Позаду чулась стрілянина, а через якийсь час кінь метнувся вбік і впав, придавивши Крючковарові ногу. Друга куля обдряпала щоку. І він, випроставши ногу, кинувся в кущі.

Бандит добіг до підстреленого коня, але переслідувати втікача в кущах не мав жадної охоти, а почав стріляти в той бік, куди побіг Крючковар.

Крючковар біг і почував свою перемогу.

Буйна радість наповнювала запалі груди його.

Він напивсь бадьорого трунку боротьби й переродився. Зникла млявість, вихована роками неважкої, але одноманітної праці. Ніколи ще він так гостро не відчув життя, як тепер, у цих нетрях, оточенні сосен і боліт.

Стрілянина позаду стихла, і Крючковар притишив біг. Там збоку рівчак—можна на-питись.

Вітер ущух. Хмари збилися в олив'яні важкі гори і спустились нижче над лісом. Накрапав дощ.

Раптом почулися знову віддалені постріли. Один, другий... „Стріляє дурень“—ледве встигло промайнути в Крючковаровій голові, як щось вколело нижче плеча...

Захопило дух. Рука інстинктивно вхопилась за груди. Крючковар присів на вогку хвоїну, а потім упав горічерева. Небо на мент спалахнуло рожевими загравами й згасло. Дике Полісся шуміло свої тисячолітні шуми і замітало ними, як пустельним піском, Крючковарову свідомість.

З М І С Т

	Стор.
В болотах	3
Запалівська історія	16
Крючковар	36

